

ФЕДЯНІН Тетяна Борисівна,

завідувач філії № 1

Наукової бібліотеки

ДВНЗ “Ужгородський

національний університет”

ЦУНЯК Олена Зіновіївна,

головний бібліограф

Наукової бібліотеки

ДВНЗ “Ужгородський

національний університет”

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ ВУЗІВСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ

(на прикладі досвіду філії Наукової бібліотеки

Ужгородського університету)

УДК – 027.021(477. 87) : 004.9

У статті висвітлюється вплив інформаційних технологій на практичну роботу бібліотеки, аналізуються особливості впровадження у практику роботи програмної системи “УФД/Бібліотека”. На конкретному прикладі аналізуються особливості формування власних баз даних, використання електронної інформаційної бази у вищих закладах освіти.

Ключові слова: електронна бібліотека, електронний каталог, мережеві продукти, комп’ютерні технології, автоматизована система обслуговування.

Система вищої освіти в Україні в умовах євроінтеграції змінюється згідно з основними положеннями Болонського процесу. Для досягнення нової якості освіти, успішного її розвитку дуже важливим є рівень інформаційно-бібліотечного обслуговування, максимальне забезпечення навчальної та наукової діяльності вищих навчальних закладів науковими, навчальними та методичними матеріалами, доступом до світових баз даних. Інформаційний супровід навчального процесу вишу покликана забезпечувати бібліотека. На сучасному етапі розвитку новітніх технологій бібліотека перетворилася на посередника між постійно зростаючим потоком інформації та її користувачами. Модернізована книгозбірня сучасного вищого навчального закладу – зосередження новітніх інформаційних технологій [7, с. 38]. Сьогодні бібліотека навчального закладу змінює свої традиційні функції, трансформуючи увесь комплекс послуг для якомога повнішого задоволення потреб різних категорій користувачів, стає інформаційним центром забезпечення наукової діяльності.

Останніми роками бібліотеки активно впроваджують автоматизовані інформаційні технології, це сприяє більш якісному та швидкому задоволенню інформаційних потреб користувачів. Крім того, автоматизація бібліотечних процесів дає змогу підвищити ефективність праці бібліотечних працівників, реалізувати нові форми роботи з користувачами, наповнити фонди книгозбірні інноваційними формами зберігання інформації [6, с. 18]. Інформаційні технології спричинили істотні зміни й у системі бібліотечного сервісу: виникли сучасні форми пошуку та зберігання навчальної, методичної та наукової інформації.

Інформатизація усіх сфер життя суспільства спричинила збільшення числа напрямів діяльності бібліотек вищих навчальних закладів. Новітні технології стали потужним додатковим ресурсом.

На даний час “питання підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів нерозривно пов’язане з дослідженням тих можливостей, які надає електронна продукція, а також більш інтенсивним залученням її потенціалу, з огляду на розширення комп’ютерної мережі та мережі Інтернет. Бібліотечно-інформаційне обслуговування, як і більшість інших напрямів діяльності книгозбірень, зазнало істотних впливів новітніх технологій. Нині воно інтенсивно видозмінюється на заса-

дах останніх. У книгозбірнях створюються і застосовуються локальні та мережеві електронні ресурси, фонди поповнюються новітніми носіями інформації, відбувається освоєння пропозицій Інтернету... Визначальним компонентом розвитку бібліотечно-інформаційної інфраструктури стає поповнення книгозбірень електронними ресурсами, мережевими технологіями, мережевими методами доставки документів. Нині більшість бібліотек застосовує комплексне обслуговування читачів: за допомогою традиційних друкованих та новітніх електронних документів із застосуванням як автоматизованого пошуку, так і карткових каталогів, довідково-пошукового апарату бібліотеки, а також віддалених електронних ресурсів” [9, с. 8–9].

Книгозбірні всієї України, що перебувають нині на перехідному етапі, поповнюють свої фонди друкованими виданнями і водночас організують доступ до їх електронних версій (електронних книг, журналів, баз даних тощо). Першим і найважливішим кроком у процесі переходу роботи бібліотеки на вищий, інноваційний метод роботи, є впровадження комп’ютерної техніки та сучасної автоматизованої інформаційної системи обслуговування користувачів. Керівництвом бібліотеки УжНУ на початку 2004 року було прийнято рішення про закупівлю програми “УФД/Бібліотека”, яка передбачає управління фондами бібліотеки, створення тематичних каталогів і картотек, бібліографічну обробку книг, ведення документації [12, с. 267–268]. Освоєння програми розпочалося з вивчення процесу обслуговування користувачів: створення електронних формулярів, бази даних читачів. У нашій бібліотеці повністю автоматизовані видача та повернення літератури.

Вивчаючи досвід провідних бібліотек України і спираючись на визначення терміна електронної бібліотеки В. Армсом: “Електронна бібліотека – це керована колекція інформації у сукупності з відповідними сервісами, в яких інформація зберігається в цифрових форматах і досяжна по мережі” [13, с. 47], яке було запропоноване у публікації А. І. Земскова та Я. Л. Шрайберга “Электронные библиотеки”, провідними спеціалістами нашої книгозбірні було розпочато формування власної електронної бібліотеки.

Велике значення при створенні електронної бібліотеки, в межах розвитку і запровадження інноваційних комп’ютерних технологій, мали основні принципи організації власної електронної бібліотеки, які в значній мірі визначаються задачами віртуального освітнього закладу та інформаційними потребами основних груп користувачів.

Перелік основних принципів:

- одноразове занесення і багаторазове використання інформації;
- повнота задоволення інформаційними потребами основних груп користувачів;
- оперативне поповнення ресурсів документами обов’язкового призначення;
- комфортний доступ до ресурсів бібліотеки в off-line і on-line режимах звернення;
- виконання як конкретних вузькотематичних, так і широких по тематиці запитів.

Досвід організації електронної бібліотеки показує, що при обсязі збереження одиниць, який перевищує три тисячі найменувань, вона потребує розробку спеціальних пошукових алгоритмів на базі рубрикатора [13, с. 52].

Тому на базі Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету для покращення обслуговування читачів та задоволення інформаційного попиту в процесі роботи над впровадженням електронної бібліотеки були створені рубрики, які охоплюють наукові матеріали такого складу: автореферати, дисертації, збірники наукових праць, матеріали наукових конференцій як викладачів, так і молодих науковців, монографії, наукові вісники тощо; навчальні матеріали, такі як: навчальні посібники, навчально-методичні, курси лекцій, робочі програми та ін.; довідкові видання: бібліографічні покажчики, каталоги видань, довідники, словники.

На сучасному етапі важливим завданням бібліотек є створення електронного каталогу (ЕК).

“Електронний каталог – це систематизація документів та електронних носіїв за допомогою спеціальних автоматизованих програм, що дає змогу мати широку інформацію про документ. За його допомогою читач має можливість знаходити необхідне джерело інформації” [3, с. 54].

Каталог забезпечує користувачам швидкий пошук інформації із різних елементів бібліографічного опису і значно поліпшує сервіс обслуговування. Будучи одним з основних проявів інформатизації бібліотек, ЕК несе ще і ряд найважливіших елементів розвитку сучасного науково-технічного прогресу: забезпечується не тільки своєчасний і швидкий доступ до інформації і першоджерел, а й створюються умови для реалізації принципу загальної доступності інформації. ЕК приносить цілий спектр нових, раніше недоступних можливостей, водночас усуваючи багато рутинних операцій.

Керівництвом бібліотеки була розроблена стратегія по внесенню до ЕК всього фонду книгозбірні, який на час процесу комп'ютеризації складав більш як 160 тисяч примірників різноманітних документів. Працівниками бібліотеки були розроблені правила заповнення закладок і полів згідно з нормативною документацією, правила складання бібліографічних записів до єдиного інтегрованого ЕК.

Зі створенням ЕК в бібліотеці УжНУ значно підвищилась ефективність роботи бібліотекарів, а користувач тепер отримав змогу швидко знаходити інформацію незалежно від типу документа, не переходячи при цьому від однієї бази даних до іншої [6, с. 19].

Головний чинник ефективної роботи ЕК – це його лінгвістичне забезпечення, що визначає його пошукові можливості. Лінгвістичне забезпечення – це сукупність пошукових засобів: різні класифікаційні системи (УДК, ББК), словники, бази ключових слів, предметних, тематичних рубрик та інше. Головна мета всіх інформаційних продуктів, а так само ЕК – розширити доступ до інформації, показати нові можливості, що розкриваються із застосуванням новітніх технологій. Розвиток та удосконалення комп'ютерних мереж уможливило доступ до каталогів будь-яких бібліотек із будь-якого місця, навіть із власного будинку [4, с. 123–124]. Доступними стали не тільки каталоги, але й різні бази даних. Для задоволення потреб фахівців у інформації сучасна бібліотека повинна забезпечити доступ до національної і світової інформації. Електронні каталоги є одним із найважливіших бібліотечних ресурсів, який набуває особливої цінності тоді, коли знаходиться у всесвітній мережі Інтернет, що дозволяє забезпечити вільний доступ до бібліотечних фондів. Доступність інформаційних джерел для будь-якого

користувача з різних куточків України і світу накладає певну відповідальність на працівників книгозбірні за коректність і бібліографічну грамотність опису книги.

З метою розширення можливостей пошуку інформації для користувачів наукової бібліотеки УжНУ було вирішено заповнювати поля ЕК якомога повніше по кожному конкретному документу, більш повно розкриваючи його зміст [6, с. 19]. В процесі освоєння програми “УФД /Бібліотека” були створені різноманітні тематичні і предметні каталоги для задоволення потреб читачів. Тому, виходячи з потреб користувачів, бібліотекою впроваджено систему пошуку джерел в ЕК за такими критеріями:

- пошук джерел за ключовим словом;
- пошук джерел за темою;
- пошук джерел за словом, яке міститься у назві документа;
- пошук джерел за назвою документа;
- пошук джерел за автором.

Такі новації дають змогу викладачам та студентам нашого вишу здійснювати більш швидкий пошук необхідних джерел для їх інформаційних потреб.

Бібліотека УжНУ застосовує як традиційне бібліотечно-інформаційне обслуговування користувачів, так і інноваційне, з використанням мережевих електронних ресурсів, де поряд із внутрішніми застосовуються і зовнішні інформаційні системи (електронні каталоги, бази даних, електронна бібліотека, депозитарій) [10, с. 417].

Із перших днів існування бібліотеки нашого вишу робота книгозбірні була поставлена на наукову основу. Особливою гордістю бібліотеки є створений нею ЕК та сформовані унікальні власні бази даних.

Фонд електронних ресурсів формується з 2005 року. Він складається з:

- електронних підручників (придбаних вузом);
- власних електронних підручників та монографічних видань, виданих за межами університету;
- власних електронних ресурсів, виданих видавничим центром університету: навчально-методичних посібників, текстів лекцій, навчально-методичних комплексів, розроблених викладачами вузу, практичних рекомендацій та ін.;

- електронних публікацій науковців УжНУ;
- електронних книг;
- електронної бази наукових робіт студентів (дипломних та магістерських робіт).

Для сучасного розвитку бібліотеки характерне формування фонду електронних ресурсів, найголовнішою метою якого є оперативність доступу. На цьому сконцентрувала свою увагу і наша філія книгозбірні, продовжуючи комплектування фонду електронної бібліотеки і розширюючи його новими позиціями, а саме створенням електронної бібліотеки “Закони України”. Новинкою стало формування електронної бібліотеки навчально-методичних комплексів, ця власна база даних є унікальною з точки зору її популярності та затребуваності, її мета полягає у всебічній допомозі навчальному процесу. Завдяки активній співпраці з професорсько-викладацьким складом кожного факультету для кожної навчальної дисципліни була сформована (і продовжує наповнюватися) електронна бібліотека, яка містить в собі найповніший комплекс навчальної, методичної, наукової літератури з конкретної галузі знань. “Електронний комплекс зручний в користуванні, в нього вміщено інструкцію для користувачів-початківців, яка слугує навігатором” [10, с. 418]. В кожному електронному комплексі широко представлено інформацію, починаючи від відомостей про викладача, до наукових здобутків, електронних версій підручників, наукових публікацій з фахових періодичних видань. Ці матеріали постійно поповнюються новими повнотекстовими документами, які на думку фахівців можуть бути корисними при вивченні тої чи іншої дисципліни [10, с. 418].

Кожний користувач має змогу звернутися до бібліотеки з власною флешкою, і після перевірки її на відсутність вірусів скористатися розміщеною інформацією. Також останнім часом активно практикується передача даних на електронну адресу користувача.

В сучасних умовах багато бібліотек, не тільки публічних, але й вузівських, зіткнулися з проблемою обмеженого фінансування і, як наслідок цього, обмеженого комплектування фондів. В цих умовах велику роль у забезпеченні навчального процесу мають бази даних, створені самими книгозбірнями. Так, останнім часом у нашій філії на-

була великого попиту електронна бібліотека навчально-методичних посібників. Під час передачі друківаних навчальних і навчально-методичних посібників працівники бібліотеки звертаються до викладачів з проханням надати і електронний варіант навчального матеріалу, який розташовується в базі даних. Це надало змогу забезпечити всіх студентів навчально-методичною літературою в повному обсязі. Також із метою забезпечення навчальним матеріалом всіх студентів вузу, в тому числі із дистанційною формою навчання, працівниками була перенесена вся інформація, яка містилася на електронних носіях і мала обмежену кількість, у формат електронних файлів, що дає змогу до необмеженого користування цими ресурсами.

Варто підкреслити, що за своїм змістом, спрямованістю, обсягом, структурою, ступенем науковості електронна продукція досить різноманітна. Кожен тип електронного інформаційного ресурсу надає певні можливості і водночас вимагає розроблення особливих специфічних методів та прийомів роботи з ними. Необхідно зазначити, що повноцінне формування електронної інформаційної бази бібліотеки вимагає ретельного вивчення і дослідження попиту користувачів, орієнтацію на надання послуг відповідно до вимог споживачів, адресність обслуговування, формування читацьких запитів, консультативної допомоги високого професійного рівня. Виходячи з цього першорядним завданням нашої книгозбірні стало орієнтування на читача – передбачення споживчих запитів, удосконалення обслуговування, швидке наповнення інформаційної бази новими матеріалами.

Сучасний рівень обслуговування користувачів у нашій філії передбачає самостійне користування читачами бібліотеки електронними виданнями та базами даних. Було прийняте рішення надавати професійну консультацію кожному користувачу, а також проводити групові заняття для різних груп користувачів. Так, зокрема, для першокурсників проводяться заняття, на яких працівниками бібліотеки висвітлюються основні алгоритми роботи з електронними каталогами та базами даних; для старшокурсників та магістрів проводяться тренінги, на яких фахівці дають більш розгорнуту інформацію про роботу в пошуковій системі бібліотеки, про стратегію та механізми пошуку, про систематизацію інформації. Також для студентів магістратури та

аспірантури проводиться більш детальне ознайомлення з власними електронними продуктами бібліотеки. Наприклад, бібліотекарі дають змогу користувачам ознайомитись з електронними матеріалами студентських наукових робіт, які зберігаються і накопичуються в електронній бібліотеці “Наукові роботи студентів УжНУ”. Це унікальна база даних, яка була започаткована у 2006 році відповідно до наказу по університету і містить більш як 2500 тис. документів, систематизованих за класифікацією УДК та доступних у режимі PDF.

Як відомо, безсистемне накопичення інформації в одному джерелі – малоефективне у використанні. Щоб створюваний бібліотекою власний інформаційний ресурс якнайкраще відповідав сучасним вимогам освіти, необхідно щоб він поєднував у собі функції підручника, довідково-інформаційного посібника, контролював рівень знань і при цьому був легкодоступним для користувача. Для вирішення цієї проблеми було прийнято рішення про системний підхід при створенні власних баз даних. Так, наприклад, у бібліотеці нашого вузу створені електронні бібліотеки, які відповідають різноманітним потребам користувачів, зокрема, повнотекстові електронні документи структуруються відповідно галузей знань, виду документа, документів, що призначені для контролю знань. Наприклад, в нашій філії бібліотеки великою популярністю користуються такі електронні бази даних: “Електронні підручники”, “Наукові вісники УжНУ”, “Студентські наукові вісники”, “Матеріали наукових конференцій”, “Навчально-методичні видання УжНУ”, “Монографічні видання науковців УжНУ”.

Таким чином, спираючись на багаторічні спостереження, можна констатувати високий рівень зацікавленості читачів нашої книгозбірні в електронних науково-інформаційних ресурсах. Багато “користувачів бібліотеки уже не уявляють сучасну книгозбірню без бібліографічних, реферативних і, особливо, повнотекстових баз даних” [9, с. 14].

Розвиток інформаційної бази вніс зміни в діяльність книгозбірні УжНУ, бібліотечно-інформаційна робота набула нового змісту. Такі форми обслуговування, як оперативне інформування, вибіркоче поширення інформації, ретроспективний пошук та інші, почали виконуватися за допомогою мережевих локальних та Інтернет-ресурсів. Електронні документи, нові інформаційні технології розкривають пе-

ред бібліотеками нові перспективи, проте й друкована продукція не втратила своєї актуальності. Це доводить, що сьогодні кожна сучасна книгозбірня має прагнути до гармонійного поєднання традиційних та електронних ресурсів у найбільш зручних для читачів пропорціях. Саме це сприятиме найповнішому задоволенню вимог користувачів та популяризації бібліотек [9, с. 14].

Таким чином, використання системного підходу до розроблення і використання електронної інформаційно-навчальної бази дає змогу зробити серйозний крок до переходу вузу на нову модель освіти.

Джерела та література:

1. Пасмор Н. П. Бібліотечно-інформаційне забезпечення самостійної роботи студентів : монографія. Київ : Кондор, 2006. 116 с. Бібліогр.: с. 91–111.
2. Прокопенко Л. І. Інформаційні потреби користувачів обласних універсальних наукових бібліотек України : монографія ; М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ : Ліра-К, 2016. 220 с. Бібліогр.: с. 171–196.
3. Березнюк Л. І. Електронні каталоги – проблеми створення і ведення. *Шкільна бібліотека*. 2007. № 11. С. 54.
4. Давидова Л. Л. Довідково-бібліографічний апарат бібліотеки (Електронний каталог). *Шкільна бібліотека*. 2011. № 5. С. 122–124.
5. Здановська В. Інформаційно-бібліотечний складник сайтів науководослідних установ НАН України. *Бібліотечний вісник*. 2010. № 3. С. 3–7.
6. Ігнатюк М. Упровадження АІБС “ІРБІС 64” у практику роботи бібліотек (з досвіду Житомирської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Ольжича). *Бібліотечний вісник*. 2010. №6. С. 18–26.
7. Клименко О., Бачинська Н. Основні напрями діяльності бібліотек вищих Міністерства культури України на сучасному етапі. *Бібліотечний вісник*. 2011. № 4. С. 38–45.
8. Лабузіна К., Клочок А. Електронний каталог НБУВ: проблеми адаптації до умов сучасного інформаційного середовища. *Бібліотечний вісник*. 2011. № 4. С. 3–10.
9. Лопата О. Електронні ресурси: порядок доступу та їх використання чи-

тачами наукової бібліотеки. *Бібліотечний вісник*. 2010. №3. С.8–15.

10. Медведь М. М. Влияние инновационных изменений на библиотечные технологии Закарпатского государственного университета. *Міжнародний науковий вісник*. 2013. Вип. 6 (25). С. 417–420.

11. Медведь М. М. Про стан впровадження інноваційних технологій у роботу Наукової бібліотеки університету. *Міжнародний науковий вісник*. 2015. Спецвип. 1(10). С. 267–278.

12. Шемасва Г. Перспективні напрями розвитку електронних інформаційних ресурсів бібліотек. *Бібліотечний вісник*. 2012. № 3. С. 3–7.

13. Электронная библиотека: возможные определения. *Шкільна бібліотека*. 2007. № 11. С. 47–53. (Печатается по материалам книги : Земсков А. И., Шрайберг Я. Л. Электронные библиотеки. Москва, 2003).

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАБОТЕ БИБЛИОТЕКИ ВУЗА (на примере опыта филиала Научной библиотеки Ужгородского университета)

Т. Б. Федянин, Е. З. Цуняк

Аннотация

В статье освещено влияние информационных технологий на практическую работу библиотеки, проанализированы особенности интегрирования в практику работы программной системы “УФД/Библиотека”. На конкретном примере проанализированы особенности формирования собственных баз данных, использование электронной информационной базы в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: электронная библиотека, электронный каталог, сетевые продукты, компьютерные технологии, автоматизированная система обслуживания.

USE OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES IN UNIVERSITY LIBRARIES WORK (on the example of Uzhhorod University Scientific Library branch’s experience)

T. Fedyanin, O. Tsunyak

Summary

The information technologies influence on the practical work of the library has been highlighted in the article. The peculiarities of introduction to the practice of the programme system UFD/Library have been analysed. The peculiarities of their own database formation, the use of the electronic information base in higher educational institutions have been analysed on a specific example.

Key words: electronic library, electronic catalogue, network products, computer technologies, automated service system.